

Feiwel Kupferberg

Den moralske forfatning. Højreekstremisme og fremmedhad i det genforenede Tyskland

Den danske og skandinaviske forskning om baggrunden for fremmedhad har i høj grad fokuseret på den offentlige debat om indvandrerpolitik. I et sammenlignende studie af højreekstremisme og fremmedhad i det genforenede Tyskland peges på, at spørgsmålet om en nations moralske forfatning eller civilånd er langt vigtigere for at forklare fremmedhadets udbredelse.

De fleste teorier om højreekstremisme tenderer mod at fokusere enten på voldsudøverne selv og deres sociale baggrund eller på politikerne og den offentlige reaktion. I denne artikel fokuseres på en tredje, hidtil overset dimension nemlig betydningen af samfundets moralske forfatning eller tilstedeværelsen af en civilånd til at holde højreekstremismen under kontrol. Denne kontrolteoretiske tilgang illustreres ved et studie af forskellene mellem højreekstremisme og fremmedhad i de gamle og nye delstater i det genforenede Tyskland. Undersøgelsen munder ud i hypotesen: at spørgsmålet om den nationale arv, og hvordan denne håndteres over tid, på afgørende måde påvirker den moralske forfatning og dermed muligheden for at opbygge en tilstrækkeligt stærk civilånd til at holde højreekstremisme og fremmedhad i ave.

Fremmedhad som hverdagsnormalitet

Den fredelige afslutning på det socialistske eksperiment i Østtyskland og det overvældende ønske blandt østtyskerne om at leve i et genforenet, demokratisk Tyskland blev i det store og hele hilset velkommen i Vesttyskland, hvor en stor majoritet i begyndelsen støttede tanken om genforening (Jarauch 1994). Denne goodwill eller den tillidskapital, som østtyskerne startede med, blev dog hurtigt spist op, da vesttyskerne opdagede en lang række mindre sympatiske karaktertræk hos sine østtyske "brødre og søstre", som de ikke brød sig om, såsom usunde spisevaner, uelegant tøj, selvmedlidenhed, DDR-nostalgi etc. (Bittermann 1993). Den største mentale afstand mellem øst- og vesttyskere finder man dog i synet på indvandrere eller udlændinge og i beredskabet blandt unge til at bruge vold overfor individer med fremmedartet udseende (Böhm et al. 1993).

Fremmedhad og højreekstremisme kan man givetvis også finde i Vesttyskland. Der er dog, som Toralf Staud fremhæver, den vigtige forskel, at "fremmedhadet er normalt i Østtyskland" (Staud 1999:9). Watts påpeger

det åbenlyse i fjendskabet mod udlændinge i de nye delstater både hvad angår udbredelse, vildskab og det farlige heri (Watts 1996:7).

Bergmann fremhæver, at

de unge mennesker i Østtyskland ... er forende i statistikkerne i Europa med hensyn til xenofobi (Bergmann 1997:27).

Fremfor alt finder man i Østtyskland en type af skamløs racisme, som ville være utænkelig i Vesttyskland.

I Østtyskland i dag tilhører den højreekstremistiske vold hverdagen. Politikerne ser væk (Böhm 1998:1).

Woderich fremhæver, at

hvad angår almene værdiudtalelser, er der ikke den store forskel ... mellem østtyskere og vesttyskere, men når det gælder *beredskabet* til at dele værelse med en udlænding, så ligger beredvillighedsværdierne blandt vesttyske studenter væsentligt højere end blandt deres studiekammerater fra de nye forbundsdelstater (Woderich 1991a:129-130).

Disse tydelige forskelle aftegnede sig allerede i begyndelsen af genforeningen, da en lang række højreekstremistisk motiverede angreb på asylsøgende fandt sted både i Øst- og Vesttyskland. Det var dog

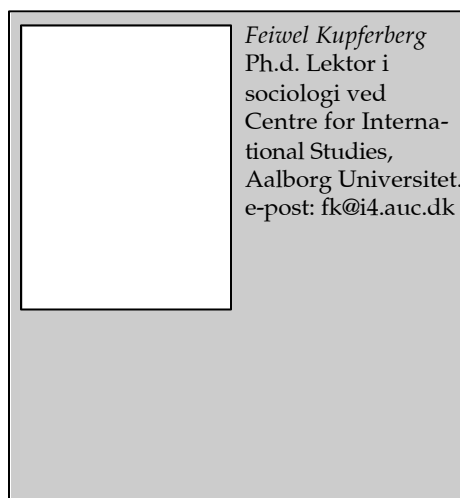
den lille, men afgørende forskel, at i Østtyskland skete overfaldene ved højlys dag og nogle gange med åbenlys støtte fra lokalbefolkningens side.

I Rostock- Lichtenhagen troede de unge hooligans virkeligt, at de helt enkelt levede op til ønskerne hos en stor gruppe tilskuere. At det forholdt sig således, blev åbenlyst tilkendegivet ved klapsalver og bifald. Der har ikke været noget tilsvarende i de gamle delstater. Her er brandpåsættelserne indtil videre sket i ly af natten, med en flugtbil parat (Krell et. al. 1996:158).

Dette billedet har ikke ændret sig markant ti år efter murens fald. I de nye delstater i dag er det ikke ualmindeligt, at

højreradikale unge giver udtryk for sit sindelag på åben gade. De går klædt i springstøvler, sorte jakker og andre symboler. Der er næsten ingen, som protesterer mod dem. Højrekstremister præger det offentlige rum. I store dele af landet har de kontrol over meningsdannelsen, den kulturelle hegemoni. Ved højlys dag blev udlændinge drevet gennem Magdeburg. Ved de pogromagtige udsvævelser i Hoyerswerda stod nysgerrige og så til. I Vesttyskland foregår det helt anderledes: Højrekstremistiske hadefulde forbrydelser udøves her for det meste anonymt i beskyttelse af mørket, som i Solingen og Möllen (Staud 1999:9).

Den afgørende forskel mellem Øst- og Vesttyskland er således, hvorvidt fremmedhad og vold over for fremmede er en del af hverdagsnormaliteten, noget, man mener, man kan leve med og acceptere,

eller om det opfattes som noget uacceptabelt, fordi det er et radikalt brud med de regler for omgang med andre, som må være gældende i et civiliseret samfund. Andrea Böhm fremhæver, at det fra de østtyske myndigheders side i dag er officiel politik, at

udlændinge i de nye delstater for tiden kun kan leve et 'indskrænket liv', som den befuldmægtigede for udlændinge-spørgsmål i Brandenburg udtrykte det. At 'leve indskrænket' betyder at undgå offentlige transportmidler på visse tidspunkter, især om aftenen. Benzinstationer, ungdomsklubber og værtshuse er tabu. At 'leve indskrænket' betyder, at man ikke længere går i svømmehal med børnene. Ejere af Dönerkioske har brug for en god brandforsikring og en ledsager efter fyraften. De fleste af dem har nødtvungen venner sig til denne nye realitet. Samfundet, i hvilket de lever, ligeså (Böhm 1998:1).

Der er tre ting, der kendetegner den østtyske fremmedfjendtlighed, mener Böhm. For det første dens udbredelse og normalitet.

Højreekstremisme kan man også finde i Vesten. Dog er den ikke her indlejret i en højreekstrem hverdagskultur. At være til højre, national og fjendtlig over for udlændinge er normalt for mange østtyske unge i dag.

For det andet at problemet er af et sådan omfang, at det ikke kan løses af politiet og retssystemet.

Disse tager imidlertid opgaven alvorlig. Med razziaer kan man forhindre kriminalitet, konsekvente afstraffelser kan afskrække andre voldsmænd. Men man kan ikke opnå samfundssind, tolerance og menneskeværld på denne måde. Hertil er der brug for et demokratisk civilsamfund (Böhm 1998:1).

Hvilket peger hen på det tredje og afgørende problem, nemlig fraværet af en civilånd, som regulerer, hvordan konflikter skal takles. "Et demokratisk, konfliktkompetent civilsamfund findes ikke i Østtyskland" (Böhm 1998:1). Toralf Staud er enig i denne vurdering:

En positiv vurdering af borgerrettigheder, en bevidst liberal indstilling, en følelse af ansvar for andres rettigheder - alt det som i Vesttyskland kunne vokse op i løbet af halvtreds år - mangler i Østtyskland. Denne mangel i samfundet kan staten ikke udligne, heller ikke med en nok så stærk politiindsats (Staud 1999:9).

Dette mønster kan også tydeligt aflæses i statistikkerne. Omfanget af vold med højreekstremistisk baggrund i de nye forbundsdelstater lå i 1997 på mindst 1,5 til 2 per 100.000 indbyggere (Thüringen og Sachsen). De højeste tal var over 3,5

per 100.000 (Brandenburg og Mecklenburg-Vorpommern). Sachsen-Anhalt lå midt imellem med omkring 2,5 per 100.000. I sammenligning var den højeste andel i de gamle delstater på omkring 1 per 100.000 indbyggere (Hamburg og Schleswig-Holstein). Den laveste andel var under eller meget under 0,5 per 100.000 (Hessen, Bayern, Rheinland Pfalz, Saarland). Nordrhein, Westfalen, Bremen og Niedersachsen var placeret midt imellem, dvs lidt over 0,5 per 100.000 (Gaschke 1998:3). Da antallet af udlændinge og indvandrere er betydeligt mindre i de nye forbundsdelstater følger, at risikoen for at blive overfaldet eller udsat for vold med højreekstremistiske motiver er langt større, end hvad ovenstående tal angiver. Ifølge beregninger foretaget af den vesttyske kriminolog Christian Pfeiffer

er risikoen for, at en udlænding bliver voldsoffer 25 gange højere i Østtyskland. Andelen af udlændingefjendtlige handlinger i forhold til befolkningen er fire gange højere. Fremmedfjendligheden er dobbelt så høj, og ikke kun i dag. Dette tal blev allerede konstateret i 1990. Hverken arbejdsløsheden eller den fra vesten importerede radikalisme kan da bruges som forklaring. Der må være interne grunde (Kohlhoff 1999).

Teorier om højreekstremisme og fremmedhad

Minkenberg (1994) fremhæver, at der i litteraturen findes to hovedforklaringer på højreradikalisme og fremmedhad:

En approach, som bliver associeret med Theodor Adornos arbejder, fremhæver personlighedsstrukturen hos tilhængerne af det ekstreme højre: især intolerance,

rigid tænkning, autoritetstro (Minkenberg 1994:172).

Her er det især arbejderklassen, som opfattes at være i besiddelse af fascistiske potentialer (Adorno et al. 1964). Den anden approach bygger på Lipsets teori og ser baggrunden for fascismen som et slags oprør fra middelklassen (Lipset 1966). Her fokuseres på faktorer såsom statuspolarisering, marginalisering eller deprivation og elementer af protest over for både "kapitalisme og socialisme, storkapitalen og store fagforeninger" (Cit. Minkenberg 1994:172).

Der findes dog også en tredje approach, som fokuserer mindre på, hvad det er, der forårsager højreradikalisme og fremmedhad end på de faktorer, som forhindrer dette fænomen fra at vokse sig ud af kontrol. Således antager Scheuch og Klingemann, at

potentialet for højre-ekstreme bevægelser eksisterer i alle industrisamfund, og at de skal opfattes som et 'normalt' patologisk fænomen. I alle hurtigt voksende moderniserede lande vil der være nogle individer og sociale grupper, som ikke kan håndtere de økonomiske og kulturelle udviklinger i deres samfund og reagerer herpå ved at tilpasse sig på en rigid og lukket måde (Cit. Minkenberg 1994:169).

Hvis det er tilfældet, må udgangspunktet for samfundsforskningen være noget andet end en ren empirisk konstatering af, hvordan det forholder sig. Samfundsforskningen må have et klart normativt udgangspunkt for, hvordan man fra samfundets side håndterer dette fænomen og sikre, at det ikke kommer ud af kontrol.

I sit klassiske essay om Nazityskland

"Good people and dirty work" fremhæver Everett Hughes, at samfundsforskningens hovedproblem, når det gælder det, der skete i Nazityskland, ikke er at forklare eksistensen af racehad, men snarere at forholde sig til det moralsk skræmmende faktum, at almindelige, civiliserede borgere var villige deltagere i et udtalt racistisk regimes uhæmmede politik over for etniske og andre minoriteter.

Hvordan kunne dette beskidte arbejde blive udført blandt og i en hvis forstand af millioner almindelige, civiliserede tyske mennesker? (Hughes 1964:24f).

Han noterer, at

de essentielle underliggende holdninger omkring racespørgsmål ikke var forskellige i Tyskland fra dem, som var fremherskende i vestlige og især de anglo-saxiske lande (Hughes 1964:26).

Man finder lignende holdninger også i de mest civiliserede lande, og der skal meget lidt til for at bringe dem til overfladen.

Der kræves ikke særlige hændelser for at øge antallet af denne slags mennesker og at bringe utilfredsheden frem til overfladen (Hughes 1964:34).

At de vestlige lande på trods af lignende racistiske holdninger kunne forhindre, at en politisk bevægelse med en direkte racistisk målsætning kunne komme til magten, skyldtes ifølge Hughes først og fremmest en stærkt udbredt civilånd, som var forankret både i disse landes befolkninger og politiske institutioner. "Det er et spørgsmål om 'checks and balan-

ces', eller vi kan kalde det samfundets sociale og moralske forfatning" (Hughes 1964:35). Hughes tese er blevet bekræftet af senere studier af Nazitidens antisemitiske politik. Således peger Friedländer (1997) på, hvordan nazisterne, når de først kom til magten, systematisk fjernede de 'checks and balances', som indtil magtovertagelsen havde udgjort det tyske samfunds moralske forfatning. Goldhagens studie over de helt almindelige tyskere, som frivilligt og uhæmmet deltog i nazisternes udryddelsespolitik over for jøder, viser, hvad mennesker, helt berøvet disse 'checks and balances', er i stand til (Goldhagen 1996).

Højreekstremisme og fremmedhad kan have mange bagvedliggende årsager såsom manglende viden og tolerance blandt underprivilegerede grupper, fordomme, etnisk konkurrence, massearbejdsløshed etc. Det ville være utopisk at tro, at et moderne samfund ville kunne fjerne alle mulige årsager til, at fænomenet opstår. Det, der er samfundsvidenskabens vigtigste opgave, er at forklare, hvorfor det på trods af alle disse bagvedliggende faktorer, som regel er muligt at holde problemet under kontrol, således at det ikke tager overhånd. Dette kræver bl.a., at fremmedhad og højreekstremisme aldrig bliver opfattet som normalt, fordi hvis det er normalt, så er det også acceptabelt. De 'checks' og 'balances', som Hughes taler om, fungerer ikke længere. En lignende, 'omvendt' måde at stille problemet, finder vi i den moderne kontrolteori. Den

parerer det spørgsmål, som så tit bliver stillet i psykologisk orienterede teorier om forbrydelse og afvigelse, 'Hvorfor gør de det?' med spørgsmålet ... 'Hvorfor er der ikke flere af os, som bliver involverede?' (Hagan et al. 1995:103).

Det er ud fra et sådant normativt kontrolperspektiv, at problemstillingen omkring højreekstremisme og fremmedhad i det genforenede Tyskland må formuleres. Ifølge psykoterapeuten Ute Benz "mærker de unge, når de voksne selv beskadiger den demokratiske grundsubstans" (cit. Böhm 1998:1). Dette sker både i forældrehjemmet, hvor der bliver skældt ud over "de forbandede udlændinge, som stjæler vores arbejdspladser", men også og især i kontakten med skolen og offentlige myndigheder, som ofte opviser en beskæmmende passivitet.

Læreren tåler hagekorsene på sine elevers jakker, fordi han ikke vil strides herom. Socialarbejderen lytter på 'Tyrkerne ud'-sangene i ungdomsklubben, fordi hun ikke vil i skænderi med 'sine unge'. Borgmesteren lader ikke antisemitiske smørerier fjerne, fordi 'det ikke er hans sag'. Alle tre har det til fælles, at de i det mindste på et punkt kan identificere sig med de unge: de er rasende på udlændinge. Det er ikke højreekstremismen, men fjentligheden over for udlændinge, som bakkes op af majoriteten i de nye delstater. Denne majoritet eksisterede allerede i DDR-tiden. I dag strækker den sig igennem tilhængerne af både CDU og SPD, PDS og de Grønne (Böhm 1998:38).

Ungdom uden fremtid eller autoritær opdragelse?

En forklaring, man tit finder i debatten om den tyske højreekstremisme, er, at der er tale om et overvejende socio-økonomisk fænomen. Så længe arbejdsløsheden er så stor, som den er i Osttyskland, kan man ikke forvente andet, end at mange unge vil finde nynazistisk tankegods tillokkende. Således forklarer Susanne

Gaschke den højreorienterede gadeterror i den østtyske by Eberswalde nord for Berlin som forudsigtelig i en situation, som den, der hersker i et kvarter, hvor der er "15 000 *Plattenbau*/ betonbyggeri/ boliger med alle dets problemer, som medfører 25 procents arbejdsløshed og en voldelig arkitektur" (Gaschke 1998:3) Dvs højreradikalismen ses her som en sidste udvej i den desperate situation, som den østtyske ungdom påstås at befinde sig i.

At der er en sammenhæng mellem underprivilegerede grupper og autoritære politiske holdninger og bevægelser er ikke noget overraskende. Denne sammenhæng fremhæves både af Adorno og Lipset. For nyligt udførte studier i Tyskland bekræfter disse teorier. Schubert fremhæver således, at

påvirkningen fra uddannelse og familiemæssig baggrund er (...) betydelig; unge mennesker med bedre uddannelse (dvs universitetsstuderende eller elever ved universitetsforberedende gymnasier) har et mere positivt syn på udlændinge end unge mennesker med lavt uddannelsesniveau. Dette gælder også for unge mennesker, hvis forældre har en universitetsuddannelse (Schubert 1997: 146).

Et studie gennemført for nyligt i Bielefeld, bekræfter også dette almene mønster:

Som i mange studier af højreekstremisme bekræfter data fra Bielefeld korrelationen mellem lavt uddannelsesniveau og lave uddannelses- og erhvervsambitioner på den ene side og xenofobiske, højreekstremer opfattelser på den anden. Korrelationen er noget større end mellem social baggrund og

xenofobi/højreekstremisme, men følger i stort omfang det samme mønster (Hopf 1994:203).

Disse data kan tolkes på mange forskellige måder f.eks. a) at højere uddannelse i sig selv giver større viden og på denne måde er med til at undergrave fordomme overfor fremmede og mindretal generelt eller b) at højere uddannelse fjerner individet fra de mest udsatte miljøer, hvor nyttilkomne indvandrere plejer at havne eller c) at højere uddannelse beskytter individet fra at konkurrere med indvandrere om knappe ressourcer etc. Omvendt ville man forvente, at underprivilegerede grupper ville være overrepræsenteret blandt de højreekstremer alle vegne, ikke kun i Øst- eller Vesttyskland. Dette bekræftes også i litteraturen, bl.a. i Helmut Willems banebrydende bog *Fremdenfeindliche Gewalt: Einstellungen, Tåter, Konflikteskalation*.

Willems og dem, der har arbejdet videre i denne tradition (bl.a. Weaver 1995), gør en distinktion mellem forskellige typer af højre-radikale ungdomsforbrydere. Disse spænder fra a) de politisk motiverede med stærke bånd til højreorienterede organisationer, over b) medløbere, som hænger på for at få social anerkendelse, men uden at være politisk motiverede til c) apolitiske unge, som mest søger opmærksomhed og d) kriminelle bøller fra dysfunktionelle hjem, for hvem vold er blevet en måde at kommunikere på.

Medløberne er de mest letpåvirkelige. De handler ud fra en kombination af gruppetryk, ønske om at udvise solidaritet, en følelse af kammeratskab, men også en underliggende angst for at blive smidt ud af gruppen. Lignende resultater er Björge (1993) kommet frem til i sine undersøgelser af skandinaviske højreekstremister. Bøllerne er som regel lidt ældre og har en række negative oplevelser i

sin biografi såsom vold og alkohol i familien, en afbrudt uddannelse, en lang kriminel løbebane spændende fra ejendomsforbrydelser til svært korporlige beskadigelser. De er rastløse, aggressive og voldstilbøjelige og har fremfor alt lav selvværd. Højre-radikalismen er for denne gruppe en slags

kompensation for oplevelser af at være mislykket og forsøg på at styrke individets selv-identitet. Den diffuse vold fra denne type af forbrydere retter sig på ingen måde kun mod 'udlændinge'. Den slår ned på et hvilket som helst offer - for det meste mennesker, som rangerer som svage eller bliver opfattet sådan (Krell et al. 1996:155).

Uanset forskellen indbyrdes grupperne imellem finder man dog ofte et fælles motiv, som gør dem prædisponerede for racistisk og xenofobisk vold:

Disse unge er rodløse og desorienterede over for fremtiden, de har et lavt selvværd og er ekstremt usikre i forhold til økonomisk og social konkurrence. Højrescenerne og -klikkerne forsyner dem med eventyrfølelse, accept, retning, og sikkerhed. Gennem særligt tøj, hårstille, symboler og slogans bliver disse unge 'empowered' gennem gruppens identitet. Xenofobisk vold, som regel forbundet med druk, giver spænding i en ellers kedelig hverdag. Med de ord som mange ungdomsforbrydere bruger, er de *geil auf gewalt ...*, de finder vold ophidsende og gør det, 'fordi det er sjovt' (Weaver 1995: 146).

Willems teori bekræftes i det store hele af statistiske undersøgelser i Tyskland.

Disse viser - ikke særligt overraskende - at der er en stærk overrepræsentation af unge, mænd, lavtuddannede og personer med kriminel baggrund i gruppen af højreekstreme voldsforbrydere. Bergmann citerer et studie af det tyske indenrigsministerium, hvor det fremgår, at

af 758 tilfælde af domme over deltagere i højreekstremistiske volds handlinger siden 1991, var 78% mellem 14 og 20 år gamle, kun 3% var over 30 og kun 1% var kvinder ... de fleste havde lav uddannelse ... 78% havde *Hauptschule*-baggrund ... 10 procent *Realschule*-baggrund (ikke-gymnasiale uddannelser fra 6. klasse, F.K.) ... og halvdelen gik stadigvæk i skole eller var i jobtræning; 29% havde ikke gennemført nogen erhvervsuddannelse overhovedet eller havde opgivet mindst en gang (Bergmann 1997:32).

Krell et al fremhæver den betydelige frekvens af kriminelle lovovertrædere i gruppen, idet "47% var registreret hos politiet for ikke-politiske lovovertrædelser, hvilket steg til 63% for dem over 25 år" (Krell et al. 1996:155).

Derimod finder man noget overraskende ikke, at arbejdsløsheden er signifikant større i denne gruppe. Krell fremhæver i denne forbindelse, at

i sin egen analyse af højre-orienterede forbrydere mellem 1991 og 1994 kom *Verfassungsschutz* frem til, at 22% var arbejdsløse, men at dette grundlæggende var et resultat af gruppens aldersstruktur, hvor mange befandt sig i gråzonen mellem at forlade skolen og finde et job (Krell et al. 1996:167).

Dette tyder umiddelbart ikke på, at det

skulle være arbejdsløshedsproblemet og mere generelt en frustration over manglende fremtidsudsigter, som forklarer højreekstremismens udbredelse netop i Østtyskland.

Böhm framhæver, at "mange af voldsudøverne har arbejde eller en læreplads" (Böhm 1998:1). Når det gælder organiserede medlemmer af de højreekstreme partier, er det interessant, at lederen af NPD, Hans Günter Eisenecker - en advokat fra Hamburg, som i 1992 flyttede til Østtyskland - i en samtale med en af *Die Zeits* journalister beklager sig over "at der blandt NPD-medlemmerne næsten ikke findes arbejdsløse", og at "de fleste derfor har for lidt tid til at føre valgkamp for partiet" (Staud 1998:3).

Det lyder umiddelbart mærkeligt set på baggrund af den generelle opfattelse, at højreekstremismen i Østtyskland bunder i en højere arbejdsløshed. Endnu

mærkeligere bliver det dog, når vi ser på, hvordan unge i Øst- og Vesttyskland ser på fremtiden. Her er det en udbredt opfattelse, at fremtiden i Østtyskland ser håbløs ud for de unge. Derfor er det beklageligt, men forståeligt, hvis de hopper på den højreekstremistiske vogn. Det viser sig dog ved nærmere undersøgelse, at denne "selvfølgelige" sandhed faktisk er falsk. Undersøgelser af de unges fremtidsforventninger i Østtyskland peger omvendt på, at de østtyske unge generelt ser fremtiden i møde med stor optimisme. Dette fremgår bl.a. af nedenstående undersøgelse fra 1995.

For stort set alle kategorier af unge finder vi, at forventningen om at finde et arbejde inden for det område, man ønsker, er meget høj. Kun blandt de arbejdsløse er andelen, som opfatter fremtiden som udsigtsløs, oppe på 7,5 procent, hvilket stadigvæk er et temmeligt lavt tal.

Tabel 1. Østtyske unges opfattelser om muligheden for at realisere deres erhvervsmæssige ønsker

Opfatter I jeres erhvervsmæssige ønsker som realiserbare?
(andele i procent)

	Ja, med gode chancer	Ja, men det bli'r svært	Forst positivt om nogle år	Udsigtsløst på lang sigt
Alle	46,6	39,0	12,3	2,1
Skoleelever	28,4	57,7	10,0	4,0
Lærlinge	49,1	34,2	14,1	2,7
Studenter	41,7	45,0	11,4	1,9
Arbejdere	46,3	33,6	17,6	2,6
Funktionærer	58,3	33,9	7,5	0,4
Selvstændige	57,5	34,4	8,1	0,0
Arbejdsløse	23,8	48,7	20,1	7,5
16 - 19 år	39,1	45,0	12,3	3,5
20 - 24 år	51,2	35,8	11,5	1,5
25 - 29 år	47,0	38,3	12,9	1,8
mænd	49,1	36,8	12,5	1,6
kvinder	41,9	43,4	11,6	3,1

Kilde: Beyer 1996:31

Kvinderne er også noget mere pessimistiske end mændene. For 3,1 procent ser fremtiden håbløs ud mod 1,6 procent blandt mændene. Alligevel er det mænd, som totalt dominerer billedet blandt den højreekstreme ungdom. At de unge kvinder er næsten dobbelt så usikre som mændene i forhold til fremtiden hindrer ikke, at kun en procent af de højreekstremistiske voldsforbrydere er kvinder.

Beyer konkluderer, at undersøgelsen helt afkræfter medie billedet af den østtyske ungdom som ængstelig og pessimistisk over for fremtiden. Det forholder sig omvendt således, at de østtyske unge

præsenterer sig som en generation med stor optimisme, og som orienterer sig mod fremtiden. På trods af mange familiære og personlige problemer, som transformationen medførte for de fleste unge østtyskere, er de blevet mere selvbevidste og overbeviste om at kunne realisere sine livsmål bedre end i DDRs reale socialisme. De ser ikke nogle uoverkommelige barrierer for at håndtere de nye friheder, tage initiativer og benytte sig af chancen for at tage erhverv og karriere i egne hænder. Denne stærke selvværdsfølelse kommer til udtryk på mange måder. Den passer godt til de svarkvoter, som Elisabeth-Noelle-Neumann kalder genforeningsfølelsens grundorden, som udtrykker en glæde over genforeningen på trods af, at medierne snarere giver et negativt indtryk (Beyer 1996:31).

Disse tal antyder, at massearbejdsløsheden i Østtyskland måske ikke er det store sociale problem, som det ofte bliver udlagt som. Når de unge er så optimistiske, som de er, skyldes det ikke kun, at de er unge, men at de bygger på erfaringer om-

kring, hvorledes forældrene har klaret genforeningen. Igen finder man, at talene, hvis man ser nærmere på dem, slet ikke er så nedslående, som de umiddelbart kan se ud. Det mest slående er, hvor godt østtyskerne tilpassede sig arbejdsmarkedet set i forhold til de gevaldige omstruktureringer, som fandt sted:

Et halvt år efter genforeningen var en femtedel af arbejderne (21 procent) flyttet til en ny position, delvist ved at pendle til Vesten (4 procent); en sjettedel (16 procent) arbejdede på deltid; og resten var enten arbejdsløs (8) procent eller var blevet førtidspensionerede (10 procent). For stort set alle havde genforeningen ført til opløsning af arbejdskollektiver, rystet bekvemme rutiner og afskåret tidligere sociale bånd (Jarauch 1994:195).

Den voksende 'DDR-stolthed', som man kan iagttage fra midten af 1990-erne i Østtyskland (Der Spiegel, 1995), skal bl.a. ses på denne baggrund. Østtyskerne var selve forbavsede over, hvor godt de havde klaret sig og blev på denne baggrund mere aggressive i deres afvisning af, at deres DDR-kvalifikationer ikke skulle være gode nok. Det bemærkelsesværdige er, at denne ydre tilpasning samtidigt falder sammen med en voksende indre afstandstagen til den vesttyske samfundsordens grundlæggende værdier og prioriteringer.

Otte år efter genforeningen føler præcis sytten procent af østtyskerne sig som rigtige forbundsborgere, mens næsten to tredjedele ikke kan identificere sig med Forbundsrepublikken (Böhm 1998:1).

Dette tyder på, at forklaringen på den langt mere udbredte højreradikalisme i

Tabel 2.: Autoritære holdninger blandt øst- og vesttyske unge (14 - 20 år) korrigeret for demografiske faktorer og fordelt på køn (gennemsnitsværdier)

	Mænd		Kvinder	
	Vest	Øst	Vest	Øst
autoritær opdragelse	2,1	2,3	2,2	2,2
fremmedfjendlighed	2,4	2,7	2,3	2,4
autoritarisme	2,5	2,8	2,5	2,8
konventionalisme	2,5	2,8	2,4	2,5
aggression	3,0	3,5	2,8	3,3
underdanighed	2,1	2,2	2,1	2,2

Kilde: Rippel & Scipel 1998:273.

Osttyskland ikke kan reduceres til et socio-økonomisk problem. Sammenlignende undersøgelser af udbredelsen af den autoritære personlighed, fremmedhad og aggressivitet tyder omvendt på, at autoritære værdier synes være mere udbredt i Osttyskland blandt ungdommen på trods af, at de socioøkonomiske fremtidsforventninger for denne gruppe ser overordenligt positive ud.

Rippel og Spiegel afprøvede teorien om den autoritære personlighed på data indsamlet i begyndelsen af 90-erne blandt skoleungdom i alderen 14 - 20 år. Der blev ikke lavet bortfaldsanalyser af disse data, men der blev taget hensyn til demografiske forskelle, hvad angår skoletyper og regioner, således at påvirkningen fra disse faktorer blev udlignet. Hovedresultatet af undersøgelsen fremgår af ovenstående tabel.

Det, der fremgår af tabellen, er, at man a) finder en markant højere autoritetstro og aggression blandt både mandlige og kvindelige unge i Osttyskland b) at den højere fremmedfjendtlighed blandt østtyskere især er udpræget blandt mænd c) at der er en tydelig tendens til en højere grad af konventionalisme blandt især østtyske unge mænd og d) at forskellen i autoritær familieopdragelse og underdanighed er lille eller fraværende.

Disse data afkræfter Hans-Jürgen Maaz påstand om, at opdragelsesmetoderne i de østtyske familier generelt var mere autoritære end i Vesttyskland (Maaz 1992). I et studie over pro- og antisociale motiver blandt unge i Ost- og Vesttyskland fremhæver Trommsdorff og Kornadt, at den vigtigste forskel i stedet for var den rolle, staten spillede i opdragelsen af børn og unge:

Målet for børneopdragelse var at opnå en socialistisk personlighed. De officielle uddannelsesprogrammer baseredes på antagelsen om en 'tabula rasa'-model for individudvikling ... i overensstemmelse med dette blev børneopdragelse og uddannelse opfattet som en opgave for staten. Derfor blev familien i høj grad berøvet sin tidligere socialiseringsfunktion over for børnene. Dette implementeredes af, at have spædbørn indskrevet i vuggestuer ... så tidligt som muligt, almindeligvis i den anden halvdel af det første år. I gennemsnit blev 80 procent af alle spædbørn institutionaliserede i vuggestuer (Trommsdorff & Kornstadt 1995: 40).

Derimod bekræfter de markante forskelle i aggressionsniveau mellem øst- og vesttysk ungdom Hans-Jürgen Maaz tese om en *Gefühlsstau* (følelseshæmning) blandt østtyskere grundet den massive overvægt af statslig socialisering i forhold til familien. Det forhold, at de signifikante andre blev erstattet af institutionsrepræsentanter fra de tidlige år, foranledigede, at opdragelsen i DDR i høj grad kom til at minde om den type socialisering, som finder sted i militæret:

Enhver DDR-borger kan ved nøjere betragtning synge en sang om, hvordan 'Disciplin og orden' blev fuldbyrdet. Eksercits til punktlighed, renlighed og høflighed herskede alle vegne. At ind- og underordne sig kollektivet og de kollektive normer var altid overste påbud gennemført ved en hensynsløs nivellering af individuelle særegenheder, muligheder og potentialer. At sidde stille, at beherske sig ... at modstandsløst og taknemmeligt anerkende de voksnes ledelse og øve sig på at adlyde var barnets fornemste dyder og pligter. Man kan sammenfatte den statslige uddannelses mål til ét punkt: At hæmme individualiteten og bryde den egne vilje. Dette princip blev hæmningsløst gennemtruffet på alle niveauer i den statslige opdragelse (Maaz 1992: 25).

Den kollektivistiske disciplinering og individets underordning under gruppen startede meget tidligt i DDR's overinstitutionaliserede samfund, hvor stort set alle børn som nævnt kom i vuggestue allerede i det første år, og hvor pædagogikken fra starten af centreredes omkring det centrale punkt, at den enkelte skulle lære at indordne sig kollektivet (Gruner 1990).

Et eksempel på denne gennemført kollektivistiske pædagogik var, som den vesttyske kriminolog Christian Pfeiffer for nylig har fremhævet, at de små, så snart de kunne sidde uden at falde, skulle potte-trænes i fuld offentlighed og på bestemte tidspunkter. Resultatet var, mener Pfeiffer, et jeg-svagt individ med manglende individualitet. Pfeiffers kontroversielle tese, som har vagt raseri i den østtyske offentlighed, er, at samfundets svigt overfor disse børns blufærdighed og individualitet har efterladt generationer af "voldtagne børnesjæle." Disse tidlige socialiseringsmønstre forklarer, mener han, grundlaget for den østtyske ungdoms voldsmentalitet især over for svage og afvigende grupper som hjemløse, udlændinge med mørk hud etc.

Han peger i denne forbindelse på det interessante forhold, at voldsdåd blandt unge i Østtyskland i langt højere grad end i Vesttyskland er et resultat af gruppeaktivitet. "Unge i Leipzig udøvede i 55 procent af tilfældene voldsdåd i en gruppe, i Stuttgart var de modsvarende tal kun 20 procent." Dette viser, mener Pfeiffer, "hvor stærk denne 'gruppetsvang' endnu virker." At den har noget med "renlighedsopdragelsen og andre tvangsritualer" at gøre, er han ikke i tvivl om, og han tror heller ikke "at 'hørmen fra DDR' allerede er forsvundet fra skolerne og børnehaverne" (Kohlhoff 1999:3).

Pfeiffers tese kan forklare, hvorfor ungdomsvold som regel udøves i gruppe, og hvorfor de ikke generer sig for at angribe ved højlys dag, som det tit er sket. Den forklarer dog ikke, hvor selve aggressionen og motivet til at angribe kommer fra. Her må man gå dybere ned i socialiseringseffekterne af en opdragelse, som ikke kun var kollektiv, men også dybt autoritær, dvs hvor det udtalte formål var at knække individets selvstændighed. Dette vil alt andet lige fore til to vige-

tige personlighedskonsekvenser: 1) En "untertahn"-mentalitet, dvs et konstant behov for at hævne sig over for andre, der er lavere nede i hierarkiet (denne psykologiske trang er bedst beskrevet i Heinrich Mann's roman *Der Untertan*) og 2) en manglende socialitet i Mead's forstand, dvs fravær af evnen til at kunne sætte sig i den andens sted, det Asplund (1992) kalder "responsivitet".

Hvor det førstnævnte behov fremfor alt kommer til udtryk i voldshandlingerne over for svage grupper (det behøver ikke være udlændinge, også hjemløse og handikappede er blevet svært mishandlede af østtyske skinheads) blandt unge i risikogrupperne (uuddannede, med lav selvverd, tidligere kriminel løbebane etc.), ville testet på den anden hypotese være, at man mere generelt ville kunne konstatere en manglende grad af empati eller evne til at sætte sig i den andens sted blandt alle grupper af østtyske unge, uanset familiemæssig - og uddannelsesmæssig baggrund. De undersøgelser, som eksisterer på området, tyder også på, at dette er tilfældet. Østtyske børn og unge opviser generelt en lavere grad af civil eller human empati med sine medmenesker.

På trods af at det udtalte mål i den østtyske skole var at opdrage individerne til en såkaldt socialistisk personlighed, som de fleste i et vestligt samfund netop vil associere med empati over for andre og især de svage, viser data fra Trommsdorffs og Kornadts undersøgelse, at østtyske unge generelt har et svagere udviklet prosocialt selv. Det paradoksale resultat af en påtvunget form for socialitet har gjort de østtyske unge signifikant mere antisociale (jvf. Pollack, 1992; 1997; 1999), og det synes at være denne mere antisociale personlighedsstruktur hos østtyske unge, som forklarer, hvorfor østtyske unge generelt (ikke kun over for udlændinge) har en lavere aggressionstær-

skel end vesttyske unge:

Vores data påviste signifikant mindre aggressionshæmninger blandt østtyske end blandt vesttyske unge ... østtyske unge viste signifikant mere aggressive reaktioner, når de blev frustrerede, end vesttyske unge ... vi fandt også signifikante forskelle blandt aggressionshæmmende komponenter. Resultaterne omkring følelsesmæssige reaktioner, som hæmmede aggressioner, var forbundet med den tendens, at østtyske unge rapporterede mindre skam og skyld end vesttyske unge ... det var også således, at østtyske unge demonstrerede mindre prosociale tendenser som hemske overfor aggression end vesttyske unge (Trommsdorff & Kornadt 1995:47).

Selvstændige målinger af graden af prosociale kontra antisociale tendenser viste også klart, at østtyske unge var mindre altruistiske end vesttyske unge, og at især østtyske mænd havde en lavere grad af empati over for andre. Disse paradoksale resultater tvinger os til at gentænke, hvad den socialistiske opdragelse i DDR egentlig bestod i. Rytlewski (1989) fremhæver i denne forbindelse den mærkelige sameksistens af to politiske kulturer i DDR, nemlig den "iscenesatte offentlighed baseret på magt" og en mere traditionel politisk kultur, hvis orienteringsmønstre går tilbage til de typiske indstillinger og mentaliteter, som eksisterede under Kejsertiden og Nationalsocialismen. Det mærkelige var den samstemmighed, som trods alt opstod mellem disse politiske kulturer.

Til grund for befolkningsflertallets accept i mange år af bureaukratiet med dets politisk-sam-

fundsmæssige totale kompetence ligger ... vigtige social- og mentalitetshistoriske kilder, som i undersøgelsen og vurderingen af DDR's sociale klima altid er blevet undervurderet (Rytlewski 1989:213; cit. Woderich 1991b:111).

En del af forklaringen på dette paradoks, er "det øvrighedsstatslige tanke- og adfærdsmønster, som er rodfæstet i mentaliteten" (Woderich 1991a:122). En anden forklaring har dog med selve iscenesættelsen af den dominerende kommunistiske/socialistiske politiske kultur at gøre og dens udtalt fiktive eller simulerende aspekt. Hvilke langsigtede effekter på mentaliteten havde dette, som det var tilfældet med den østtyske ungdom, at være opvokset i det, Broder (1994) kalder "en republik af simulanter?" Hvad fik det egentlig for konsekvenser, at DDR ikke for alvor tog fat i og forarbejdede den nazistiske fortid, hvad angår den civile etos eller det, Hughes kalder samfundets moralske forfatning?

Mangel på politisk korrekthed eller manglende civilånd?

I perioden efter genforeningen skullede en bølge af uahæmmet had og vold overfor fremmede frem ikke kun i Tyskland. Lignende fænomener fandt også sted i andre lande, bl.a. i Holland og Skandinavien. Sammenfaldet af en højreekstremistisk voldsbølge i Tyskland og andre nord-europæiske lande førte den gang til, at man tenderede til at se væk fra de særlige tyske forhold, og den specifikke østtyske situation blev nærmest "glemt" i betragtningen. Den mest populære teori i intellektuelle kredse på dette tidspunkt var betegnende nok formuleret af en skandinav. I artiklen "Terrorist Violence against Immigrants and Refugees in Scandinavia: Patterns and motives" fremhæver Björge som den centrale for-

klaringsfaktor "en polariseret situation i hvilken immigranterne og immigrationspolitikken bliver hedt debatteret" (Björge 1993:43).

I en opfølgingsartikel publiceret i 1996 i det skandinaviske tidsskrift *Journal of Peace Research* af tre tyske forskere udvides forklaringsmodellen, idet man her også tager hensyn til en bredere vifte af årsager. Udover den "individuelle og familiemæssige baggrund hos lovovertræderne" peger man også på de "overordnede sociale betingelser og udviklinger" såsom den den anomiske situation i det tidligere DDR, kulturelle moderniseringstab i begge dele af Tyskland, en narcissistisk kultur, "generelle civilisationskriser ... og problemer relateret til maskulinitet" (Krell et al. 1996:165).

Når så mange tendenser i nutiden peger i den forkerte retning, måtte man tro, at højreekstremisme og fremmedhad ville udvikle sig hæmningsløst. Dette er givetvis ikke tilfældet. Det politiske system fungerer stadigvæk tilfredsstillende, den moralske orden er måske beskadiget, men den er stadigvæk tilstrækkeligt stærk til at holde udviklingen under kontrol i langt de fleste lande i både Øst- og Vesteuropa. I Forbundsrepublikken opstod i 1991 et indtryk af, at politikere og myndigheder ikke havde kontrol over situationen. Kommunismens sammenbrud havde i kombination med landets liberale asyllove ført til en ukontrolleret indvandring til det genforenede Tyskland. I Østtyskland stod politi og retssystemet svagt på grund af udskiftningen af personale og af, at et nyt regelsystem først skulle indarbejdes.

På grund af politiautoritetens udbredte sammenbrud især i landdistrikterne og reorganiseringen af retssystemet, opmuntrede forholdene voldelige, højreradikale kriminelle, fordi risikoen for at blive

taget og dømt var relativt lille (Bergmann 1997:22).

Den bølge af højreradikale voldshandlinger i både Øst- og Vesttyskland, som var et resultat af denne uafklarede situation, blev dog snart bragt under kontrol, især fordi en chokeret offentlighed krævede en klar politisk markering og samtidigt hermed en mere konsekvent retsforfølgelse af højreradikalt motiveret kriminalitet.

I slutningen af 1992 var den eksisterende 'opportunity structure' blevet forandret. Siden da har den overvældende del af tyskerne og offentligheden udtrykt en klar modstand mod vold over for udlændinge eller deres hjem. Forbud mod organisationer, koordinerede politiundersøgelser, razziaer og indgriben, et uendeligt antal strafferetslige processer, og strenge domme for fremmedfjendtlige forbrydelser har haft en mærkbar effekt på den højre-orienterede scene. Antallet af alvorlige voldshandlinger og ekstremistisk højreorienterede forbrydelser mindskedes således i 1993 - 1994 (Bergmann 1997:33).

Dette generelle billede gælder dog især Vesttyskland. I Østtyskland blev den politimæssige og retslige indsats hængen- de i luften, fordi den ikke blev bakket op af en stærk civilånd. Dvs at hovedproblemet ikke er et spørgsmål om, hvorvidt politikere og myndigheder viser den nødvendige fasthed og konsekvens, men hvorvidt der overhovedet findes en stærk og levende civilånd, som kræver at tingene bliver sat på plads. Hvis øget politiindsats m.v. var det eneste, som kunne holde fremmedhadet tilbage, så ville vores samfund være langt ude. Derfor er

det at tale uden om de egentlige problemer, når Krell et al. hævder, at problemet med højreradikalismen i Tyskland kan reduceres til at

den tyske politik er mislykkedes, hvad angår (a) at distancere sig prompte og tilstrækkeligt klart fra volden; (b) at føre en debat om asyl på en måde, som ikke styrker fjendskabet over for de fremmede (Krell et al. 1996:166).

Stakkels demokrati må man sige. Hvis åbenmundethed var problemets kerne, så burde DDR's antifascisme have virket effektivt, thi en mere konsekvent grad af politisk korrekthed er det vanskeligt at forestille sig. Alligevel viser det sig, at det netop er de unge, der er blevet opdraget af dette konsekvent politisk korrekte system, som synes stærkt at mangle "indre" hæmninger over for at udtrykke sit had og foragt over for personer med fremmed udseende. Det er også forældregenerationen, som er blevet moralsk og politisk formet af samme system, som har svært ved at skjule sin tilfredshed over de unges fremfærd. Langt fra at bekræfte teorien om konsekvent politisk korrekthed som den bedste medicin over for fremmedhad og højrefascisme, viser eksemplet DDR omvendt, hvordan en sådan i grunden antidemokratisk holdning kan bidrage til at give demokratisk legitimation til dybt antidemokratiske holdninger.

Hovedproblemet i den ovennævnte artikel af Krell et al. er, at de vælger at ignorere problemets kerne, nemlig den radikalt forskellige holdning til højre-ekstremisme og fremmedhad i de to befolkningsgrupper, den vesttyske og den østtyske. Dette skal ses på baggrund af en dimension, som tit er fraværende i den samfundsvidenskabelige debat og forskning omkring den tyske genforening,

nemlig det historiske spørgsmål om, hvordan man i de to tyske stater har forholdt sig til fortiden (Herf 1997; Kupferberg 1999). Hele den historiske problematik om, hvordan man omgås med en fortid som den tyske, bliver dog fejlet til side i artiklen. Den opfattes nærmest som en forstyrrende eller irrelevant faktor. At højreekstremisme og fremmedhad også er et problem i så fredelige lande som Holland, Sverige og Norge, hjælper os dog ikke til at forstå, hvorfor der går en indre mur mellem Øst- og Vesttyskland også på dette område.

Især vesttyske samfundsforskere er dog ofte så ivrige efter at vise takt og diplomati over for sine østtyske kollegaer (bl.a. på grund af dårlig samvittighed over at have stjålet de fleste af de stillinger, som ret beset skulle have været reserveret til deres mindre producerende, men langt fra talentløse konkurrenter), at de helst undgår at stille problemet så skarpt op, som den virkelighed nu en gang ser ud, som skal undersøges. Efter at have konstateret at der synes at være en vis forskel, som de relaterer til forklaringsfaktoren "politisk kultur", skynder Krell et al. sig at bortforklare forskellen. Således fremhæver de efterklogt, at fordi vesttyskerne ikke har stået og åbent givet sit bifald til kende ved overfald på udlændinge ved højlys dag, så kan man jo ikke udelukke, at dette ikke vil ske i fremtiden.

Det betyder ikke, at volden i Veste-
sten ikke er blevet hilst med et
tavst bifald. Men indtil nu er det
/bifaldet/ forblevet hemmelig.
Den har ikke povet at udtrykke sig
åbent (Krell et al. 1996:158).

Dette er dog en ideologisk motiveret efter-
rationalisering. Det, problemet handler
om, er at forklare, hvorfor der synes at
mangle en stærk civilånd i det østtyske

samfund. Hvor er det civiliserede, tole-
rante, antiracistiske Østtyskland blevet
af? Har det overhovedet eksisteret i vir-
keligheden, eller er der kun tale om en
ren propagandaeffekt? Hvis dette er re-
sultatet af næsten halvtres års antifascis-
tisk politisk opdragelse, hvad er så denne
opdragelse egentlig værd, når det kom-
mer til stykket? Langt fra at være irrele-
vant, rejser den manglende civilånd, som
kommer til udtryk i reaktionen over for
højreekstremisme og fremmedhad i Øst-
tyskland, netop spørgsmålet, hvad østty-
skerne egentligt har lært af den tyske for-
tid, hvis de har lært noget af bestående
værdi.

Den nationale arv og fremmedhad

En af de vigtigste effekter af Forbundsre-
publikkens vedkendelse af sit moralske
ansvar for Nazitidens forbrydelser (Bu-
ruma 1996) var en tendens til distance-
ring fra den nationale arv. Både i den poli-
tiske elite (Herf 1997) og blandt de intel-
lektuelle (Baldwin 1990) finder man en
udtalt kritisk holdning over for store dele
af Tysklands historie. Fordi denne histo-
rie de facto mandede ud i Nazityskland,
var der ikke ret meget at bygge en nation-
al identitet op omkring. Selve ordet "na-
tional" blev nærmest tabu i tysk offent-
lig debat, da den associerede direkte til
"national-socialismen" (Mitscherlich &
Runge 1993; Bubis & Schäuble 1996).
Rippl og Boehnke fremhæver i denne for-
bindelse, at i Vesttyskland foregik der en

offentlig debat om den rolle patri-
otisme og lydighed spillede under
Nazi-æraen. En kritisk debat om
dette aspekt af fortiden havde ikke
fundet sted i DDR. Som kontrast
fokuserede den vesttyske antiaut-
oritære studenterbevægelse i slut-
ningen af 1960erne og begyndel-
sen af 1970erne meget stærkt på

dette aspekt (Rippl & Boehnke 1995:67).

Et af resultaterne af denne større åbenhed var, at historikere nådesløst pillede den ene nationale myte efter den anden fra hinanden. Et af de vigtigste værker i denne sammenhæng var et studie af Fritz Fischer fra begyndelsen af 60-erne om den militære opbygning under den sidste Kejser, hvor Fischer dokumenterer den tyske generalstabs detaljerede planer om at underlægge sig store dele af Europa i sin stræben efter at blive den dominerende magt på kontinentet. Der ved fremstår ikke Versaillesfreden, men Tysklands egne ekspansionsplaner som igangsætter af den historiske dynamik, som bragte Hitler til magten (Fischer 1986). Med fjernelsen af denne sidste undskyldning, måtte tyskerne spørge sig selv, hvad det var i deres egen nationale historie, som havde frembragt Hitler, en problemstilling som lå til grund for Adenauers overvejelser om den tyske undersåt-mentalitet og hans strategi om at forankre Tyskland i den vestlige kultur og civilisation som den eneste garanti mod en gentagelse (Herf 1997).

Men også i befolkningen bredt var de nationale følelser svagt udviklede. I en vesteuropæisk jævnførelse finder man, at den nationale stolthed blandt vesttyskere ligger i bunden (Scheuch 1991). Hvis man finder udtryk for tysk patriotisme, så ligger den forankret ikke i fortiden, men i en stærk fremtidstro baseret på de synlige fremskridt, der var opnået efter krigen, såsom den stærke økonomi (symboliseret i D-marken) og det Habermas kalder "Verfassungspatriotismus" (dvs etableringen af en stabil, demokratisk retsstat og et stærkt civilsamfund). Mikael Minkenberg fremhæver, at det Almond og Verbe kalder en "civic culture", var meget mere udviklet i Vesttyskland (Minkenberg 1994).

DDR's forhold til det nationale var meget mere tvetydigt. Da man ikke vedkendte sig den militaristiske arv, som var drivkraften bag såvel første som anden verdenskrig, havde man heller ingen anledning til at se nærmere på årsagerne til den folkelige opbakning omkring denne militaristiske tradition. At denne opbakning blev brudt efter nederlaget i anden verdenskrig, var jo ikke det samme som at gøre op med de kulturelle traditioner i den tyske historie, som havde skabt bred opbakning omkring Hitler i den tyske nation blandt alle befolkningslag, og ikke kun blandt en lille gruppe af stor-kapitalister og preussiske stor-godsejere, som den s.k. fascismeteori hævdede (Craig 1991). Udgrænsningen af hele denne problemstilling gjorde, at den tyske nationale arv i Østtyskland aldrig blev udsat for den selvkritiske granskning som i Forbundsrepublikken.

Netop af denne grund blev der heller aldrig udformet en politik, som kunne bryde med den underliggende autoritære og fremmedfjendtlige mentalitet, som den tyske militarisme var vokset ud af. Det var omvendt således, at selve samfundsstrukturen konserverede og bevarede denne autoritetstro. Langt fra at rykke den tyske militarisme, nationalisme og højreekstremisme op med roden, som man påstod, kom DDR til at konservere den tyske nationale arv.

Schubart fremhæver, at referencerne til autoritetstro i underklassen og subaltern-småborgerlig politisk og kulturel habitus (Untertanengeist) ikke er uden grund i det mindste i nogle sektorer af den østtyske befolkning. Man kommer til at tænke på paralleller med Naziregimet og /Kejser/imperiet, især hvad gælder autoritære forventninger og intolerance over for udlændinge og 'afvigende' opfattelser. Den østtyske politiske kultur fastholdt uden tvivl visse preussiske elementer. Autoritære og anti-demokratiske

mønstre kunne let indarbejdes i en stalinistisk og senere bureaukratisk socialisme og derved knyttet til Preussens traditionelle etatisme. Resultatet blev,

at tanke- og handlingsmønstre som på mange måder ligner højreorienteret autoritetstro, eksisterede længe for Østtysklands opløsning. Faktum er, at den socialistiske stat og samfundet spillede en betydende rolle i at (re)producere disse, som vi kan se i eksistensen af en højreekstrem scene, såvel som undertrykt xenofobi og nationalisme, som fandtes som private opfattelser hos østtyskere for genforeningen (Schubert 1997:152-3).

Data, som blev indsamlet af meningsmålingsinstitutter i DDR i sommeren 1990, viste, at

de østtyske unge var særligt modtagelige for overdrevne følelser omkring national identitet i månederne før genforeningen og ankomsten af de første asylsøgende til Østtyskland (Weaver 1995: 151).

I dag ti år senere træder østtyske skinheads åbent frem med køller i hænderne. Et typisk eksempel er Berndt, 18 år og industrimekaniker, som forklarer journalisten fra *Die Zeit*:

Jeg er til højre. Det vil sige: nationalstolthed, at stå inde for sit land og bekæmpe dets fjender. Og de kunder, som råber op, får en på kæften (Böhm 1998:1).

Denne kulturelle kontinuitet bliver også fremhævet af Weaver:

De ideologiske rester af fascismen,

som stadigvæk eksisterede i folks tanker i DDR, blev forstærket af SED's særlige form for socialisme. I et forsøg på at styrke DDR's kulturelle identitet, gik regimet ind for at promovere landets preussiske arv og værdier: hierarkisk orden, pligt, disciplin, hårdt arbejde og renhed. Socialismen, som den blev praktiseret af SED, efterstræbte social uniformering og homogenitet. Det 'konfliktfrie' samfund, som DDR pralede med, havde dog store omkostninger: Det østtyske samfund var præget af, at ethvert udtryk for individualisme, pluralisme og personlig excentricitet blev undertrykt af social konformitet. Udlændinge, i kraft af deres forskellige hudfarve, sprog og kulturelle traditioner, forstyrrede homogeniteten og det familiære i DDR's velordnede samfund. Hvis der nogen steder fandtes grobund for genopståelsen af en fascistisk tankegang, så var det i DDRs totalitære samfund (Weaver 1995: 152).

Böhm fremhæver også betydningen af den "følelse af /at indgå i/et homogent folkefællesskab, som det/DDR/ formidlede" (Böhm 1998:1). Denne oplevelse af et stærkt homogent fællesskab var en direkte arv fra Nazitiden, og den døde aldrig ud i DDR af den simple grund, at SED-styret aldrig for alvor prøvede på at stille spørgsmål ved dette "marxistiske" aspekt af nationalsocialismen (jvf. Greenfeld 1992). Man var mere interesseret i at afskaffe kapitalismen end at angribe fremmedhadet ved roden. At den marxistiske antikapitalisme og nationalsocialismen ikke står så langt fra hinanden på dette punkt kommer også klart til udtryk i interviewet med lederen for NPd, der ligesom PDS kritiserer den vest-

tyske kapital for dens indtrængen i Østtyskland. Især ser dog Hans Günter Eisener en stærk grobund for sit parti i de udpræget traditionalistiske, antimoderne holdninger i den østtyske befolkning.

Det, der især er vigtigt for østtyskere, er orden, flid, renhed. Værdier som frihed og tolerance er næppe forankrede i bevidstheden. Borgerne har stadigvæk et godt kendskab til et samfund, hvor kollektivet gælder mere end individet ... NPD lovpriser bevidst DDRs 'soziale Errungenschaften'. På mange punkter står NPD ikke fjernt fra PDS, når de kræver en forfatningsmæssig ret til en bolig og lover, at under dennes ledelse vil boliger aldrig mere blive spekulationsobjekter for kapitalen. 'Vores krav om folkeejendom vækker regelmæssigt begejstring' fortæller NPD-lederen. Han glæder sig over, at der efter krigen ikke fandt nogen omskoling sted, ingen 'indoktrinering'. 'Folket er endnu ikke fremmedgjort fra sine naturlige livsinteresser'. Det har endnu afstand nok til det kapitalistiske system til at 'kunne bedømme det'. Eisenecker har offentligt opfordret tidligere funktionærer i DDR til at indtræde i NPD. Stolt fortæller han om kontakter til den kommunistiske platform i PDS, Kina og Nordkorea - begge nationalistiske og antikapitalistiske stater (Staud 1998:3).

Konklusion

Den udbredte følelse af at tilhøre et homogent folkefælleskab, som DDR formidlede, skal ses på baggrund af ordenstrængen, dyrkelsen af kollektivet, antikapitalismen og andre typisk traditionalistiske,

antimoderne værdier, som synes at eksistere i den østtyske befolkning, og det er denne traditionalisme, som understøtter det stærke fremmedhad. Den dystre sandhed er, at fremmedhadet aldrig, som SED hævdede, "blev rykket op med roden." Disse traditionalistiske, antimoderne rødder blev omvendt bevaret og beskyttet mod den modernitetsudvikling, som fandt sted i Vesttyskland. Hvis DDR havde en "historisk mission", så var det ikke at bryde med den tyske historie, som gjorde en Hitler mulig, men snarere at konservere og reaktivere det mest reaktionære i tysk kultur. En civilånd er kun mulig i et samfund, som er indstillet på de moderne værdier. Kun gennem et radikalt brud med de antimoderne træk i den nationale arv kan et samfund holde højreekstremisme og fremmedhad under kontrol.

Litteratur

- Adorno, T.W. Else Frenkel-Brunswick, Daniel J. Levinson & R. Nevitt Sanford 1964: *The Authoritarian Personality I*. New York: John Wiley & Sons.
- Asplund, Johan 1992: *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Baldwin, Peter 1990: *Reworking the Past. Hitler, the Holocaust and the Historians' Debate*. Boston: Beacon Press.
- Bergmann, Werner 1997: "Antisemitism and Xenophobia in Germany since Unification." s. 21-38 i Hermann Kurthen, Werner Bergmann and Rainer Erb (red..) *Anti-semitism and Xenophobia in Germany after Unification*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Beyer, Hans-Joachim 1996: "Die Generation der Vereinigung." *Aus Politik und Zeitgeschichte*. B. 19:30-39.
- Bittermann, Klaus 1993: *Der rasende Mob. Die Ossis zwischen Selbstmitleid und Barbarei*. Berlin: Tiamat.

- Björge, Tore 1993: "Terrorist Violence against Immigrants and Refugees in Scandinavia: Patterns and Motives". S. 29-45 i Tore Björge & Rob Witte (red.) *Racist Violence in Europe*. London: MacMillan/ New York: St. Martin's.
- Broder, Henryk 1994: *Erbarmen mit den Deutschen*. Hamburg: Hoffmann & Campe.
- Bubis, Ignatz & Wolfgang Schäuble 1996: *Deutschland wohin?* Freiburg: Herder.
- Buruma, Ian 1996: *Erbschaft der Schuld. Vergangenheitsbewältigung in Deutschland und Japan*. Hamburg: Rowohlt.
- Böhm, Andrea 1998: "Hass, nur Hass." *Die Zeit*. No. 38 (10 September).
- Böhm, Jürgen, Joachim Brune, Herbert Flörchinger, Antje Helbing und Anngret Pinther (red.) 1993: *DeutschStunden. Aufsätze*. Berlin: Argon.
- Craig, Gordon A. 1991: *The Germans*. New York: Penguin Books.
- Fischer, Fritz 1986: *From Kaiserreich to Third Reich: Elements of Continuity in German History*. London.
- Friedländer, Saul 1997: Nazi Germany and the Jews. Volume I. *The Years of Persecution, 1933-1939*. New York: Harper Collins
- Gaschke, Susanne 1998: "Brandenburg: Der alltägliche Schrecken." *Die Zeit*. No. 38 (10 September).
- Goldhagen, Daniel Jonah 1996: *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Alfred Knopf.
- Greenfeld, Liah 1992: *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Gruner, Petra (red.) 1990: *Angepasst oder mündig?* Berlin: Volk und Wissen.
- Hagan, John, Hans Merckens and Klaus Boehnke 1995: "Delinquency and Disdain: Social Capital and the Control of Right-Wing Extremism among East and West Berlin Youth", *American Journal of Sociology* 100 (4):1028-1052.
- Herf, Jeffrey 1997: *Divided Memory. The Nazi Past in the two Germanys*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hopf, Wulf 1994: "Rechtsextremismus von Jugendlichen: Kein Deprivationsproblem?" *ZSE* 14 (3):194-211.
- Hughes, Everett 1964: *Men and their Work*. New York; The Free Press of Glencoe
- Jarauch, Konrad H. 1994 *The Rush to German Unity*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Kohlhoff, Werner 1999: "Die letzte Bastion der DDR." *Berliner Zeitung*, 2. Marts.
- Krell, Gert, Hans Nicklas, Anne Ostermann 1996: "Immigration, Asylum, and Anti-Foreigner Violence in Germany." *Journal of Peace Research*. 33 (2):153-170.
- Kupferberg, Feiwel 1999: *The Break-up of Communism in East Germany and Eastern Europe*. Basingstoke: Macmillan/New York: St. Martin's Press.
- Lipset, Seymour Martin 1966: *Den politiska människan*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Maaz, Hans-Joachim 1992: *Der Gefühlsstau. Ein Psychogramm der DDR*. München: Knauer
- Mann, Heinrich 1965: *Der Untertan*. Berlin & Weimar: Aufbau.
- Minkenberg, Michael 1994: "German Unification and the Continuity of Discontinuities: Cultural Change and the Far Right in East and West." *German Politics* 3 (2):169-192.
- Mitscherlich, Margarete & Irene Runge 1993: *Kulturschock: Umgang mit Deutschen*. Hamburg: Klein.
- Pollack, Detlev 1992: "Zwischen alten Verhaltensdispositionen und neuen Anforderungsprofilen." S. 489-508 i Volker Eichene, Ralf Kleinfeld, Detlef Pollack, Josef Schmid, Klaus Schubert

- & Helmut Voelzkow (red.) *Organisierte Interessen in Ostdeutschland*. Marburg: Metropolis-Verlag.
- Pollack, Detlef 1997: "Das Bedürfnis nach sozialer Anerkennung" *Aus Politik und Zeitgeschichte*. B13:3-14.
- Pollack, Detlef 1999: "Das geteilte Bewusstsein. Einstellungen zur sozialen Ungleichheit und zur Demokratie in Ost- und Westdeutschland 1990-1998." Paper to the conference *Die unvollendete Einheit. Soziale Ungleichheit und Erwerbsbiographien in Ostdeutschland*. Max Planck Institute for Human Development, Berlin 17-18 November.
- Rippel, Susanne & Klaus Boehnke 1995: "Authoritarianism: Adolescents from East and West Germany and the United States Compared." S. 57-70 in James Youniss (red.) *After the Wall: Family Adaptions in East and West Germany*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Rippel, Susanne & Christian Seipel 1998: "Autoritarismus und Fremdenfeindlichkeit bei ost- und westdeutschen Jugendlichen." *Zeitschrift für politische Psychologie* 6 (3):273-288.
- Rytlewski, R. 1989: "Politische Kultur und Generationswechsel in der DDR: Tendenzen zu einer alternativen politischen Kultur." S. 209-224 in B. Claussen (red.) *Politische Sozialisation Jugendlicher in Ost und West*. Bonn: Bundeszentral für politische Bildung.
- Scheuch, Erwin 1991: *Wie deutsch sind die Deutschen?* Bergisch-Gladbach: Gustav Lübbe.
- Schubert, Wilfried 1997: "Xenophobia among East German Youth". S. 143-158 in Hermann Kurthen, Werner Bermann, and Rainer Erb (red.) *Anti-Semitism and Xenophobia in Germany after Unification*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Der Spiegel 1995a: "Stolz aufs eigene Leben." *Der Spiegel*, Nr. 27 (3.07):40-52.
- Staud, Toralf 1998: "Mecklenburg: Die NPD auf dem Vormarsch." *Die Zeit*. No. 38 (10 September).
- Staud, Toralf 1999: "Die importierte Moral." *Die Zeit*, No. 15 (8 April).
- Trommsdorff, Gisela & Hans-Joachim Kornadt 1995: "Prosocial and Antisocial Motivation of Adolescents in East and West Germany." S. 30-56 in James Youniss (red.) *After the Wall: Family Adaptions in East and West Germany*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Watts, Meredith 1996: "Political Xenophobia in the Transition from Socialism: Threat, Racism and Ideology among East German Youth." *Political Psychology* 17 (1):97-126.
- Weaver, Braden 1995: "Rightist Violence as a Youth Phenomenon in United Germany". S. 143-156 in A. Bradley Shingleton, Marian J. Gibbon and Kathryn S. Mack. *Dimensions of German Unification, Economic, Social, and Legal Analyses*. Boulder: Westview Press.
- Willems, Helmut 1993: *Fremdenfeindliche Gewalt: Einstellungen, Täter, Konflikteskalation*. Opladen: Leske + Budrich.
- Woderich, Rudolf 1991a: "Auf der Suche nach der 'verborgenen' Mentalität der Ost-Deutschen." *BISS PUBLIC* 3: 121-132.
- Woderich, Rudolf 1991b: "Zur Rekonstruktion der Lebenswelt." *BISS PUBLIC* 5: 107-116.